

Què (ens) està passant?
El Jo Trencat al VilaPensa'25

Decidir el tema de cada nou VilaPensa és el primer repte en cadascuna de les edicions del festival. Cada any es vol triar un tema prou ampli per tractar problemes fonamentals de la filosofia, que, com a tal, restaran per força irresolts, i alhora abordar les preocupacions presents a fi de posar en comú les eines que el pensament té per fer front a situacions complexes tant globals com quotidianes. En el context, a més, d'un públic fidelitzat i d'edats i experiències ben diverses, hi ha la pregunta implícita de com plantejar la relació de la nova edició del VilaPensa amb el seu propi passat. Per exemple: s'escau més, en aquest moment o atenent als camins oberts fins ara, una temàtica propera o radicalment diferent de l'anterior? En el VilaPensa'25 s'ha optat per un eix temàtic amb què es traçava una continuïtat respecte de l'edició prèvia: tot venint d'*Els Altres*, aquest VilaPensa ha explorat *El Jo Trencat* al llarg de gairebé una vintena d'activitats obertes a tots els públics. Com cada any, els actes centrals han tingut el VINSEUM com a seu principal, però no s'han deixat de teixir complicitats amb altres entitats i espais de Vilafranca.

En el marc del Més VilaPensa i de les propostes prèvies a l'inici oficial del VilaPensa, des de principis de març s'han pogut visitar les dues exposicions d'enguany. La primera, a mode d'acostament introductori i a càrrec del col·lectiu La Colla dels Cinc (formada per Pep Muñoz, Manel Güell, Isidre Marias i Josep M. Aran), convidava a *Viatjar amb filòsofs, fotografiar pensaments* al Fòrum Berger-Balaguer, a través de les imatges d'aquells llocs que han acollit i marcat el pensament de filòsofs moderns i contemporanis com Benjamin (Portbou) o Foucault (París), entre d'altres pensadors que justament han fet aportacions cabdals a l'hora de pensar la fragmentació del jo modern (i post-modern). La segona, una exposició artística i musical titulada *Constel·lacions amb música callada*, és una proposta de Fèlix Plantalech que, inaugurada amb el concert vespertí de Miquel Villalba i Cristina Koch, parteix de l'aïllament i la interrelació de les notes d'una partitura tot inaugurant una de les apostes fortes d'aquesta edició: realçar la música com a objecte i vehicle de reflexió filosòfica.

En efecte, si bé en tota edició es defensa que la filosofia es nodreix i realitza igualment en els llenguatges de la literatura, de la música i d'altres disciplines, tant artístiques com científiques, la presència de la música, del teatre i de la lectura en formats mixtos ha estat tan prevalent enguany com el to més acadèmic dels col·loquis i de les conferències.

El divendres anterior a la inauguració dels actes principals, de fet, acollí a mode de prèvia les dues modalitats d'actes: una conferència amb col·loqui posterior, seguida d'una ficció sonora. La xerrada inicial advertia que, a l'hora d'abordar qualsevol temàtica filosòfica, el jo dels filòsofs tampoc se'ns presenta directament, pur, total i evident, sinó que l'escriptura filosòfica ja comporta una fragmentació. Sota el títol *Sòcrates i Alcibiades: la ironia de la bellesa al Convit de Plató*, aquest inici a càrrec de Nemrod Carrasco i Emma Grau reservava un espai propi a aquest clàssic, tan present al llarg de diverses edicions del VilaPensa i tan adient per compartir una copa de vi al VINSEUM (que recentment ha celebrat la seva renovació), a fi de mostrar com des de la filosofia antiga i les seves pròpies problemàtiques també és possible aprofundir en les contradiccions del jo tant antic com contemporani. Tot seguit, la ficció sonora *El diari de la Rosa Espinosa*, del grup de radioteatre Ona Bitlles, amb el format d'una lectura dramatitzada amb música i efectes de so, va recórrer en canvi una vida ben actual: la d'una dona de quaranta anys que cerca una via de superació i autoconeixement en les moltes teràpies avui disponibles al mercat d'experiències sobre un jo trencat en ple capitalisme tardà.

El primer dels actes principals també abordà les ruptures de la vida contemporània a través de l'art i la literatura. *Bellesa i sentit de la cicatriu* ha estat un diàleg entre Mercè Ibarz, escriptora, periodista i crítica cultural, i Marta Palacín, professora de filosofia i codirectora del VilaPensa amb el suport de Jordi Sàbat i de la Càtedra Llorens i Barba de la UB. Com anticipava l'exposició fotogràfica de La Colla dels Cinc, Portbou esdevenia un punt ineludible en el mapa de les reflexions sobre l'escissió del jo i del món actual: el caràcter polièdric i fragmentari del jo contemporani que s'avançava, per exemple, tant en els escrits de Walter Benjamin com en els quadres de la pintora Ángeles Santos es troba avui dia en fets com el trencament quotidià de l'atenció tant de joves com d'adults, o les ferides individuals i col·lectives dels mons tant rural com urbà. Com s'ha anat mostrant al llarg del col·loqui, tant l'art com la filosofia esdevenen canals de reflexió, de reunió de peces i de narració de les cicatrius al mapa del jo.

Recórrer l'entorn en què el jo es forma, i conèixer-ne la història perquè el mapa i les imatges s'omplin del contingut que els pertany, és també una forma de teixir connexions entre fragments, tant del jo amb el lloc on habita com entre localitats diverses. Entre actes, això és el que ha promogut la ruta filosòfica per Vilafranca, *La ciutat del vi i la literatura*, a càrrec de Montserrat Julià, bibliotecària de Gelida, en una iniciativa inspirada en els Passejos Peripatètics de La Casa dels Clàssics, col·laboradors del VilaPensa anterior.

El segon dels actes principals ha constituït, segurament, el plat fort de l'abril vilafranquí pel que fa a la voluntat del VilaPensa de treure el pensament de les aules i seguir-lo articulant col·lectivament. La ponència i el col·loqui a càrrec de Pompeu Casanovas i Marta Poblet, *Formes polítiques i intel·ligència artificial: què està passant?*, un dels actes d'enguany més valorats pel públic, ha abordat algunes de les qüestions tecnològiques més comentades i alhora més opaques dels últims anys, amb l'expertesa de dos professors que s'hi dediquen acadèmicament i laboralment. Pompeu Casanovas és fundador de l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB i professor en Intel·ligència artificial, dret i ètica afiliat al CSIC; Marta Poblet ha estat professora a la Universitat RMIT de Melbourne i actualment és investigadora líder de The Data Tank a Brussel·les. El seu diàleg ha situat les preocupacions sobre el desenvolupament actual de la intel·ligència artificial en el seu context polític i econòmic, tot aclarint el sentit, el potencial i els límits de conceptes com «tecnofeixisme», «tecnopopulisme» o «totalitarisme tecnològic».

També aquest acte és una actualització del passat del VilaPensa. L'edició del 2020, *Som humans?*, va tenir la tecnologia com a eix temàtic amb aportacions d'alt nivell com les de Bifo Berardi o Carme Torras i Ramón López de Mántaras. Però si alguna cosa s'ha estès i complicat ràpidament després de la pandèmia són el màrqueting i l'ús de models de llenguatge generatius com ChatGPT d'Open AI, tot generant polèmiques educatives, legals i mediambientals. Els xats entrenats amb algorismes d'aprenentatge profund s'han convertit ja en un dels focus quotidians de l'atenció, o de la fragmentació de l'atenció, de milions d'usuaris arreu del món. Quines relacions individuals i col·lectives s'estableixen amb aquesta alteritat que és la intel·ligència artificial, especialment tenint en compte que la seva popularització és indissociable de l'interès de grans empreses, i quin marge de politització hi ha per a l'ús de la intel·ligència artificial? Els conferencians, en primer lloc, han constatat la capacitat d'organització col·lectiva en altres àmbits humans per passar a analitzar la situació en l'ús de la IA i d'altres tecnologies digitals. La IA i les xarxes socials, per exemple, poden contribuir a la resolució de conflictes en línia i a l'agregació de voluntats a l'hora de prendre una decisió política, però també són un canal de difusió de biaixos i mentides, i són explotades com a tals. Cal tenir en compte, a més, que els models d'IA com ChatGPT, que operen seguint patrons, no segueixen una racionalitat que per defecte aconsegeixi una major precisió o adequació que la humana. El perill, arran d'això, no és una fantasiosa destrucció de la humanitat a mans de la IA, sinó l'interès econòmic rere una eina opaca que influeix en la presa de moltes decisions.

Al llarg de la conferència, Poblet i Casanovas han aportat cites, bibliografia i dades de gran utilitat a l'hora de discutir aspectes com la definició d'intel·ligència artificial, o les nocions de feudalisme tecnològic o empresarial, o democràcia totalitària, que poden ser o no adequades per definir la deriva de la societat actual; tots els recursos i sabers que han compartit també ajuden a conèixer i entendre els usos presents de la IA en àmbits com la salut o la guerra, i la ideologia dels discursos que promouen aquest ús. L'esforç de divulgar amb rigor els aspectes més inaccessibles d'un àmbit de la realitat immediata i global, i que inevitablement afecta cadascun dels jos (siguin o no usuaris directes de la IA), ha estat una de les mostres més genuïnes de l'esperit impulsor del VilaPensa i del seu compromís amb el públic: posar el pensament crític a l'abast de tothom.

Els dos actes següents han retornat a la música i la literatura, sense deixar en cap cas de banda la reflexió filosòfica ni abandonar el format de la conferència, en un cas combinada amb moments de concert, en l'altre entrellaçada amb una lectura dramatitzada. En l'acte *De Schubert a Wagner: la nit i la subjectivitat romàntica en la música alemanya del segle XIX*, l'historiador de l'art i crític musical Jaume Radigales, el baríton Josep-Ramon Olivé i el pianista Josep Buforn han analitzat i fet sonar el jo del romanticisme alemany, corrent que realça l'individu, tot explicant aspectes tècnics com l'ús del *leitmotiv* i passant per figures clau del jo romàntic, com el caminant o els amants que s'uneixen en la mort. El jo és també aquell per a qui la música, les experiències i el món poden ser coses belles o sublimes, i la presència de la música en directe ha permès captar aquests conceptes per mitjà tant de l'enteniment com de la sensibilitat, a la qual també pertanyen.

Al seu torn, amb *La maledicció de la innocència*, Marta Nin i Pep Ferrer han ofert una lectura dramatitzada i comentada de *L'idiota* de Dostoievski on han resseguit la història del protagonista, Mixkin, en relació amb el pensament i la biografia de l'autor. La vida d'aquest personatge mostra el trencament d'un jo mogut per la bondat i la compassió, que ni encaixa en la societat de la seva època ni és capaç d'evitar la tragèdia dels altres personatges; amb tot, el seu trencament, narrat com el pitjor dels seus atacs epilèptics, és també l'instant on Mixkin troba el major grau d'autoconsciència, de bellesa i de plenitud. La lectura d'aquest text manifesta així, recollint les paraules dels conferencians, el xoc entre l'ideal i la imperfecció de la condició humana, entre bellesa i cruesa, tot sense cercar un to consolatori, sinó un prisma de perspectives que generen més preguntes que respostes.

Els següents actes han abordat el tema d'enguany des d'una altra de les perspectives del prisma del VilaPensa, i que hi ha esdevingut un clàssic preuat: la bioètica. Primerament, al llarg del matí del divendres, el Fòrum Berger-Balaguer ha acollit la Jornada de bioètica, *Frag-Ments*, que un any més s'ha erigit com a punt de trobada del personal sanitari de l'Alt Penedès i del Garraf per plantejar, en aquest cas, des de la filosofia, la medicina, la neurologia i l'antropologia, el lloc del jo en l'àmbit de la salut. Davant l'exigència professional de tenir cura d'un jo que es trenca a causa d'una malaltia, d'un diagnòstic o d'una pèrdua, la conferència de Xavier Montaner i la taula rodona de Laia Paretas, Pilar Pérez, Jofre Padullés i Bernabé Robles, amb les intervencions de les representants dels comitès organitzadors i una bella cloenda de Màrius Serra, han posat en comú les formes de tractar l'altre com un jo complet i cuidar-lo tot respectant-ne màximament la dignitat.

El vespre del divendres ha tingut lloc l'últim dels actes centrals al VINSEUM, *El jo escindit, el jo vençut: reflexions des de l'ètica*: una conferència de Begoña Roman, professora d'ètica i una de les grans autoritats del país en matèria de bioètica. En un festival en què dos dels criteris organitzatius són, primer, evitar la repetició de ponents per donar sempre lloc a noves veus; i, segon, evitar les conferències d'un sol ponent a fi de garantir que el pensament es desenvolupi com el diàleg que és, la presència de Roman per quart cop i en solitari és més eloqüent que una presentació més detallada. La seva ponència ha constatat de tres parts: un comentari sobre els títols del festival i de la seva conferència, un recorregut per nou escissions del jo, i una proposta relacionada amb la cura i l'agència del subjecte. Roman ha constatat que, malgrat la patologització del jo i dels seus problemes, la divisió i l'enfonsament del subjecte actual ha de vincular-se als modes de vida imposats per una societat consumista i compulsiva, i així, que l'explicació del trencament del jo rau més enllà del jo. Al cap i a la fi, tota narració del jo passa pels altres i per les circumstàncies. La condició de pacient i de víctima, però, porta el subjecte a renunciar a la seva pròpia agència, i això només reforça les dicotomies clàssiques que encara esquerden el jo. D'aquests dualismes cal entendre que, en primer lloc, cadascun dels pols és irrenunciable per a la vida, i que a més el seu lligam mateix és irrenunciable. Parlem del jo i els altres, el deure i la cura, el contracte i l'aliança, l'autonomia i la vulnerabilitat, l'universal i el particular, la raó i les emocions, allò públic i allò privat, la certesa i la incertesa, i en últim terme el desencís del món i l'esperança. Una vida sense incerteses, per exemple, no seria una vida interessant i humana, però una vida sense cap certesa sobre el futur proper (per exemple sobre l'habitatge) es torna impossible de viure.

La proposta de Roman és, doncs, entendre les dicotomies com a complementarietats, perquè cada extrem és una part interessant de la vida humana, i encarar el present enfonsament del jo des dels vincles col·lectius i comunitaris a fi de saber, cada jo, des d'on pot tornar a narrar-se la vida, i amb quin marge d'agència pot ser-ne co-autor.

El divendres ha acabat amb un canvi de to amb una *Sessió golfa* de l'editora Laia Regincós (edicions de l'Ela Geminada), el crític cultural i filòsof Joan Burdeus, i l'actriu Gisela Guitart, que han dedicat la nit a parlar d'*El Marquès de Sade: erotisme i filosofia com a provocació* tot presentant, en format col·loqui i lectura dramatitzada, la seva edició recent de *La filosofia al tocador*. Els actes del Més VilaPensa, però, han fet lloc per a totes les edats. Durant el cap de setmana, la Biblioteca Torras i Bages ha acollit un taller de lectura de contes i creació de màscares a càrrec de Roser Serra (*Qui soc jo? Contes i taller per a nens i nenes que pensen*), i s'han entregat, com cada any, els premis del Concurs de microrelats *És la tribu qui educa*, organitzat pel col·lectiu de mestres de l'Alt Penedès. Enguany, el tema proposat pels relats ha estat la por, i l'entrega ha comptat amb el duet vocal Los Sàez. En el marc del VilaPensa Educació, a més, l'alumnat de 3r d'ESO de Vilafranca ha assistit a l'obra de teatre *Radiografia d'un trastorn*, escrita i protagonitzada per Ann Perelló, que reflexiona sobre la pressió estètica i els trastorns alimentaris.

I encara més, perquè la intensitat del Més VilaPensa ha estat ben a l'alçada de la dels actes principals. La *Reparació del jo trencat* ha estat el tema de la projecció audiovisual i conferència de Roger Ballescà i Marina Montserrat, que, aplegant un ric conjunt de testimonis reals i molt diversos, han compartit i analitzat diverses estratègies de resiliència per refer-se de situacions traumàtiques. El VilaPensa ha comptat, a més, amb un *Debat de Filosofia per a pingüins*, iniciativa que també treu la filosofia de les aules, a càrrec de Joan González Guardiola i Rosana Cortés. El debat ha confrontat dues propostes de vivència i comprensió del món, sota el títol *Necessitat del Jo mínim per a una experiència còsmica del món: filosofia i budisme*. Pot haver-hi món, pròpiament, si s'elimina el jo en un intent de tenir una experiència més veritable del món mateix? Aquesta i altres preguntes s'han explorat des de la fenomenologia, la branca de la filosofia centrada en les experiències del jo, i en diàleg amb la religió i la neurociència. Finalment, el VilaPensa del 2025 s'ha clos amb un concert de la 5a Simfonia de Beethoven ofert per la Camerata Penedès, en una nova aposta per la interrelació del festival amb les moltes altres activitats i iniciatives de la vida cultural vilafranquina.

Si alguna cosa pot destacar-se, però, com a corol·lari d'aquesta edició, és l'aportació del públic. Si bé el debat amb els assistents ha estat fructífer en totes les edicions, aquest cop s'ha fet més palesa que mai la importància de reservar aquest temps per a una veritable posada en comú a fi d'obrir noves preguntes, aprofundir en les respostes donades i fer presents aquells temes o aquelles perspectives que altrament no haurien tingut un lloc explícit en la discussió. Per acabar, doncs, alguns exemples que ho mostren.

En la conferència sobre el *Convit* platònic destacà una pregunta del tot pertinent: què diria Plató de Tinder? En efecte, com es veurien aspectes integrats en la nostra quotidianitat i en la nostra manera de relacionar-nos amb els altres i amb nosaltres mateixos, als ulls d'un pensador de l'Atenes del segle IV a.C.? També els grecs, segons el *Fedre*, discutien sobre si la relació amb un amant havia d'implicar una estima profunda o el contrari; on queda, però, la recerca del bé comú en la instrumentalització de l'altre? Cal dir, però, que per força la mediació de la tecnologia comporta la instrumentalització de l'altre i del jo...?

En la conferència pròpiament inaugural, amb Mercè Ibarz i Marta Palacín, també va generar-se un moment de treball col·lectiu entre ponents i públic. L'ajuda del públic (i de la tecnologia) va ser inestimable, en aquest cas, a l'hora de trobar una paraula que definia la qüestió que s'estava comentant: el lligam dels diversos àmbits de la vida personal. Es tractava d'*ikigai*, paraula japonesa que es tradueix per *raó per viure*, i que es fa servir per endreçar com es reuneixen, en cadascú, quatre elements per comprendre's a un mateix: allò que ens agrada, els nostres talents, allò que ens satisfà, i el que aportem a la comunitat.

En la conferència sobre intel·ligència artificial, el col·loqui arribà al punt àlgid quan des del públic s'hi sumà Ramón López de Mántaras, ja esmentat com a anterior ponent, tot convertint el diàleg entre experts en una intervenció més del públic, o a la inversa, posant de manifest que el diàleg amb el públic pot acollir perfectament un intercanvi d'experteses. La conversa, a més de mostrar punts de vista contraposats i destacar, igualment, els punts d'encontre amb els ponents, va ser un exemple viu de discussió informada, i materialitzà també el diàleg implícit entre aquest acte i l'edició del 2020, tot evidenciant el valor del VilaPensa com a àgora (per definició pública) d'intercanvi d'opinions al llarg del temps.

Altres intervencions del públic i dels organitzadors han donat veu als músics, actors i escriptors, i a disciplines aparentment absents, com la psicoanàlisi, a la qual no s'ha dedicat cap acte però que planava com un fantasma sobre la temàtica d'aquesta edició.

Finalment, en l'últim acte, una persona del públic ha recordat una de les intervencions anteriors de Begoña Román al VilaPensa per constatar un canvi de posicionament en la filòsofa. En la ponència amb Xavier Antich titulada *Ens pot, la filosofia, ajudar a ser feliços?*, en la segona edició del VilaPensa (*A la recerca de la felicitat*), per a Roman l'esperança era una qüestió ètica secundària. Aquest cop, en canvi, l'esperança ha aparegut com un dels temes més rellevants, en un context de desesperança generalitzada i de desencís amb la vida i amb el món. A la pregunta de què ha canviat en aquests anys, Román ha contestat que ella mateixa, a fi de donar una resposta adequada a les circumstàncies. L'esperança, com la felicitat, ha estat en efecte un tema secundari per a la filosofia moderna, però actualment reapareix com a categoria que, com la cura o el reconeixement, el pensament contemporani ha de recuperar necessàriament.

Al llarg de vuit edicions de VilaPensa, doncs, la història del festival, els enregistraments de les conferències disponibles i la memòria dels assistents, participants i organitzadors permet no només resseguir els canvis en la forma de pensar de les persones que hi passen, sinó, especialment, els canvis i les complexitats de les preocupacions d'una dècada. En són qüestions constants i paradigmàtiques la salut física i mental (arran de la pandèmia), la tecnologia (per la sofisticació i popularització d'eines d'intel·ligència artificial), els conflictes mundials (a Ucraïna, Palestina i tants llocs més), i les angoixes i desesperances, segons sovint es diu, de les generacions joves; a la pràctica, de totes les generacions que viuen les incerteses d'aquests anys.

— Emma Grau i Cabré

Universitat de Barcelona
emmacabre66@gmail.com

Agost de 2025